

RADOSLAV SKUPNÍK
Ostrava

VLIV TRADIC JINÝCH KŘESŤANSKÝCH VYZNÁNÍ NA LITURGII DR. KARLA FARSKÉHO

Krátce po vzniku Československa v r. 1918 povstala na území mladého státu národní církev. Tato církev se oficiálně oddělila od Říma v lednu 1920 a přijala název Církev československá. Později pak ke svému názvu připojila příjmení „husitská“, čímž chtěla dát na jevo svou příslušnost k husitské tradici z 15. století. Zakladatelem a prvním patriarchou, tedy nejvyšším představitelem nové církve, se stal katolický kněz Dr. Karel Farský (1880–1927). Církev působí na území bývalého Československa dodnes.

Církev československá husitská (CČSH) považovala od počátku své existence za svůj zásadní a bytostný projev liturgii. Hovoří-li se v prostředí CČSH o liturgii, pak je třeba podotknout, že pod tímto pojmem rozumí CČSH pouze liturgii, kterou pro ni vytvořil její zakladatel Dr. Farský, a která by v katolickém prostředí odpovídala mši svaté. Farského liturgie však nepředstavuje jakýsi doposud nevídaný liturgický útvar, naopak vychází z již existujících vzorů, tzn. z již existujících a osvědčených liturgických tradic.

CČSH vznikla vyčleněním se z katolické církve, a proto není divu, že se do Farského liturgie promítly na prvním místě prvky římské liturgie. Ostatně právě římská mše a její struktura představovala pro Farského výchozí bod jeho práce. Nicméně navzdory tomu, že CČSH tolik čerpá z liturgické tradice katolické církve, a navzdory tomu, že po II. vatikánském koncilu došlo k určitému sblížení, existuje přesto jasné a také správné vědomí, že zůstávají zásadní rozdíly mezi katolickou mší a Farského liturgií¹.

Druhým velice silným vzorcem pro Farského tvorbu se stala liturgie sv. Jana Zlatoústého. Mnoho prvků v liturgii CČSH tedy nachází své kořeny v pravoslaví. Tyto prvky pak byly včleňovány do základní struktury dané katolickou mší.

Kromě katolických a pravoslavných prvků lze ve Farského liturgii nalézt také určité paralely s protestantskou tradicí, avšak tyto paralely zůstávají jen ojedinelé. Podstatnou část tvoří právě katolická a pravoslavná tradice.

¹ Srov. Z. KUČERA, *Nad liturgickou obnovou katolické církve*, TR 1968, 122.

Liturgii vytvořil Dr. Karel Farský a je pozoruhodné, že i přes provedené úpravy, k nimž byl dán impuls sněmem z r. 1971, ponechaly strukturu a v podstatě i podobu liturgie nezměněnu. Pochopitelně byly provedeny úpravy a byl rovněž nahrazeny některé texty, nicméně ve své celistvosti zůstalo dílo Dr. Karla Farského nenarušeno, což ostatně dokládá, jakou váhu připisuje ČČSH své liturgii.

Tolik tedy k historickým souvislostem a nyní je čas přejít k představení konkrétních katolických, pravoslavných a protestantských prvků na konkrétních místech v liturgii podle Dr. Karla Farského. Ještě jen je třeba podotknout, že jednotlivé prvky se mohou překrývat, a proto nebylo vždy možné ani vhodné zařadit je do příslušného oddílu, ale je o nich pojednáno na jiném místě.

1. Prvky římského ritu v liturgii Karla Farského

Bylo řečeno, že základem pro Farského liturgii se stala katolická mše se svoji strukturou. Z toho důvodu budou jako první předloženy právě katolické prvky.

1.1 Přípravné modlitby

Před zahájením samotné liturgie jsou předloženy duchovním i věřícím přípravné modlitby, které slouží k usebrání a k obrácení pozornosti k liturgickému jednání. Tyto přípravné modlitby však nemohou být považovány za zcela nový a doposud nevídaný prvek, neboť jak známo, římský misál jak dříve, tak i dnes obsahuje modlitby sloužící k přípravě kněze na mši svatou. Předložené modlitby mají různou náplň a obsahují různé prosby. Za pozornost stojí modlitba ke vzbuzení úmyslu před sloužením mše sv.:

Chci slavit mši svatou: vykonat, co je podle obřadu svaté římské církve třeba, k zpřítomnění kalvárské oběti našeho Pána Ježíše Krista. Chci tuto oběť slavit k chvále a slávě všemohoucího Boha a ve společenství svatých, abych z toho měl užitek já i všechen Boží lid. Chci ji přinést za všechny obecně nebo zvláště svěcené do mých modliteb a za blaho celé církve. Amen. Ať nás všemohoucí a milosrdný Bůh naplní radostí a pokojem, ať nám dá milost k nápravě života a dopřeje nám čas k pravému pokání, ať nám poskytne útěchu Ducha svatého a pomáhá nám vytrvat v dobrém. Amen².

² *Český misál*, Vydáno ve Vatikáně pro potřebu římskokatolické církve v Československu. Česká liturgická komise: Praha 1989, 958.; Srov. *Missale Romanum 1961*, LXXX.; Srov. *Missale Romanum 1970*, 905.

Modlitba k andělům a svatým zní:

Andělé, archandělé, trůny, panstva, knížata, mocnosti, nebeské síly, cherubini a serafové, všichni svatí a světice Boží, přimlouvejte se za mne, abych směl přinést Bohu tu oběť hodně a k chvále a slávě jeho svatého jména a k užitku celé církve. Amen³.

Tyto dvě modlitby byly vybrány jako příklad za všechny, protože jasně ukazují obětní charakter mše, zdůrazňují nutnost toho, že kněz má mši sv. sloužit důstojně a zbožně, a také v nich lze spatřovat projevy úcty ke svatým a důvěru v jejich přímluvu. Tyto a jiné modlitby před mší sv., jak je předkládají bohoslužebné knihy katolické církve, směřují k tomu, aby kněz sloužil mši sv. opravdu zbožně, usebraně, očištěn od svých vin, důstojně a hodně.

Modlitby ČČSH vyjadřují podobnou touhu, i když pochopitelně nevzývají svaté, nehovoří o oběti nebo o mši, ale vyjadřují touhu po čistotě, nevinnosti a posvěcení:

Dobrotivý Bože, shlédni milostivě k prosbám mým a od veškeré viny očisti duši mou. Dej, ať bez vady a viny stojím před oltářem Tvým, ať milostí Tvou posílen v moudrosti Tvé prospívám a důstojně i s oddaností Tobě sloužím po všechny dny svého života⁴.

Podobně i revidovaná liturgie Dr. Karla Farského předkládá přípravné modlitby, které se svým vyjadřováním nesou v podobném duchu, avšak jejich akcent je rozšířen též na službu duchovního věřícím:

Dobrotivý Bože! Mám nyní přistoupit ke Kristovu stolu a konat svátostnou službu, k níž mne vysílá tvá církev. Pokorně tě prosím: Očisti mě svou láskou od všech vin a hříchů. Připrav si má ústa ke zvěstování tvého slova. Obmyj mé ruce, ať smím svěřeným bratřím a sestrám lámat chléb a podat kalich s vínem ve jménu tvého Syna. Obnov mé srdce, abych tobě i bližním sloužil zde i po všechny dny svého života. Amen⁵.

Již na tomto místě bude vhodné zmínit se o tom, že velice rozvětvenou přípravu před zahájením vlastní liturgie zná také pravoslavná církev⁶. Podobně zná přípravné modlitby před večerí Páně evangelická tradice⁷. ČČSH tedy se svými přípravnými modlitbami zapadá do kontextu těchto tradic.

³ M. KOUBA, *Průvodce kněžské modlitby a služby*, Olomouc 2001, 22; Srov. *Missale Romanum MCMLVI, LXXX*.

⁴ *Bohoslužebná kniha církve československé*, Praha 1939, III.

⁵ *Bohoslužebná kniha církve československé husitské*, Praha 2004, 25.

⁶ Srov. *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, Praha 1951, 151–155; Srov. J. CZERSKI, *Liturgia Kościołów wschodnich*, Opole 2009, 59.

⁷ Srov. *Knihy modliteb a služebnosti českobratrské církve evangelické*, Praha 1953, 164.

1.2 Modlitba lítosti a vstupní verš

Na zpívané vstupní verše v úvodních částech Farského liturgie navazuje lítost nad hříchy. Katolická církev kladla ve svých bohoslužbách vždy veliký důraz na kající rozměr a kající prvky. Dokladem toho je Confiteor zařazené ihned na začátku mše sv., které se před liturgickou reformou modlilo dokonce u stupňů oltáře, tedy ještě dříve, než kněz k oltáři vystoupil⁸. Rovněž Dr. Farský zařazuje do své liturgie hned na počátku vyjádření lítosti nad hříchy, ačkoliv oproti původnímu katolickému vzoru silně oproštěné:

Bože Otče předobry, Tys nás stvořil k obrazu a podobnosti svému, a proto máme žítí podle svatě vůle Tvé a s Tebou spolupracovati na Tvém díle, Tvůrce přemocný! My však často nedbáme svých povinností a svévolnými činy rušíme zdar Tvého tvoření. Tobě k nectí, bližním svým a sobě na škodu a hanbu. Proto upřímně se přiznáváme k pokleskům a hříchům svým a ze srdce jich litujíce prosíme Tě: Odpusť nám a síly poskytni, abychom se k Tobě vrátili, byli opět Tvými dětmi a se svatou Tvou vůlí sjednoceni směli podíl bráti na Tvém království⁹.

Podobně jako v úkonu kajících, je i ve vstupním verši možné spatřovat výrazný prvek katolické tradice, neboť jak misál Pia V., tak misál Pavla VI. předkládají na počátku bohoslužby introit, tedy krátký verš převzatý z Písma svatého nebo alespoň z Písma sv. vycházející. Pro srovnání lze uvést jako příklad introit z Božího hodu velikonočního, který v římské liturgii zní:

Resurrexi, et adhuc tecum sum: posuisti super me manum tuam: mirabilis facta est scientia tua, alleluia¹⁰.

Také Farského liturgie zná vstupní verše. Jako příklad bude předložen verš z I. neděle adventní a z IX. neděle po letnicích:

Zmarněli lidé v myšlenkách svých a zatemnilo se nemoudré srdce jejich; zaměnili Boha pravého za bohy nepravé a klaněli se tvorstvu místo Tvůrci. Ale vy všichni, kdož žijíte po prameni vody čisté, pojďme a hledejme Hospodina! Rosu dejte nebesa shůry a oblakové dštěte Spravedlivého, otevři se země a vydej nám Spasitele!¹¹

⁸ Srov. *Missale Romanum 1961*, 280–281.

⁹ *Bohoslužebná kniha církve československé 1939*, V.

¹⁰ Dominica Paschae in Resurrectione Domini, *Missale Romanum 1970*, 291; Srov. Domica Resurrectionis, *Missale Romanum 1961*, 193. Vstal jsem z mrtvých a jsem stále s tebou, aleluja. (Překlad převzat z: *Český misál*, 270).

¹¹ I. neděle adventní, *Rok církevní*, 3, v: *Bohoslužebné knihy ČČS*.

Den Hospodinův přijde na vše, co je pyšné a co hrdé. Sehnuta až k zemi bude pýcha pyšných a ponižena bude jejich domyšlivost. Neboť Hospodin ponižuje pyšné a mocné sesazuje s trůnu, pokorným však dává milost svou¹².

Smyslem vstupního verše je podtrhnout základní význam dané neděle či svátku, a ačkoliv se katolické a československé introity svým obsahem liší, jejich smysl a struktura dokládá společný původ.

1.3 Četba Božího slova a vyznání víry

Následně liturgie přechází k četbě biblických úryvků. Na tomto místě je nutno podotknout, že Farský do této části své liturgie vkomponoval jedno čtení z epištoly, popř. z jiné knihy Písma svatého nebo jiných spisů a pak čtení evangelia. Přestože se nyní pozornost zaměřuje na katolické prvky, bude jistě vhodné na tomto místě poznamenat, že tento model odpovídá římské liturgii před reformami po II. vatikánském koncilu a že odpovídá také liturgii sv. Jana Zlatoústého a rovněž protestantské agendě z r. 1953¹³.

V revidované podobě Farského liturgie však lze nalézt čtení dvě. Je to sice způsobeno tím, že vstupní verš byl pojmenován jako „první čtení“ a vlastní čtení jako „druhé čtení“, ovšem pravidlo dvou čtení odpovídá slavnostním bohoslužbám katolické církve po II. vatikánském koncilu a nové evangelické Agendě¹⁴. V katolické církvi byl rozšířen počet čtení v důsledku liturgické reformy iniciované II. vatikánským koncilem. Cílem tohoto rozšíření mělo být obohacení liturgie a jejího vysluhování Božím slovem a také podtržení spásný dynamismus Božího slova a jeho posvěcující síla, plus též zdůraznění skutečnosti, že Písmo sv. je jedním z konstitutivních prvků liturgie a že právě liturgie je privilegiovaným místem Božího promlouvání¹⁵. Také bylo dovoleno, aby během katolické mše předčítali lekce laici¹⁶, jak je tomu po r. 1971 také v CČSH.

¹² IX. neděle po letnicích, *Rok církevní*, 154, v: *Bohoslužebné knihy CČS*.

¹³ Srov. *Missale Romanum 1961*, 252–254; Srov. *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 159–160; Srov. *Knihy modliteb a služebností českobratrské církve evangelické*, 133–142.

¹⁴ Srov. *Lekcionář I*, Praha 1979, 142–195; Srov. *Agenda českobratrské církve evangelické I*, 32.

¹⁵ Srov. B. NADOLSKI, *Słowo Boże w posoborowej odnowie liturgicznej*, v: E. MATEJA, R. PIERSKAŁA (red.), *Wprowadzanie soborowej odnowy liturgicznej*, Opole 1999, 87; Srov. H.J. SOBECZKO, *Pelne i owocne uczestnictwo w Eucharystii*, v: A. ŻADŁO (red.), *Eucharystia w życiu Kościoła*, 105; Srov. A. BERGAMINI, *Chrystus – Świętem Kościoła*, Kraków 2004, 23; Srov. D. BRZEZIŃSKI, *Sakramentalność słowa Bożego w świetle adhortacji apostolskiej Benedykta XVI Verbum Domini*, „Liturgia Sacra“ 17 (2011) 1, 22.

¹⁶ Srov. *Všeobecné pokyny k římskému misálu*, 2002, 59; Srov. K. MATWIEJUK, *Świętość liturgii zobowiązaniem do poprawnej celebracji*, „Liturgia Sacra“ 17 (2011) 2, 265.

Vyznání víry, jež navazuje na přečtené evangelium, lze považovat za katolický prvek, neboť takový pořádek byl předepsán jak před liturgickou reformou, tak také po ní¹⁷. Nicméně před vyznání víry se zařazuje kázání. Tak to odpovídá dnešnímu pořádku římské liturgie.

1.4 Obřady obětování

Farského liturgie přechází po vyznání víry do části nazvané obětování, která začíná smíšením vody a vína. Tento úkon doprovází zpěv písně. Po smíšení vína a vody přednáší duchovní jednu z výzev, která se tematicky dotýká čistoty srdce a ryzosti náboženské víry, s nimiž je třeba přistupovat k Bohu jako s obětí, jelikož právě neposkvrněné lidské srdce je tím, co člověk Bohu obětuje:

Rozpomíná-li se kdo z vás, že bratr tvůj neb setra tvá má něco proti tobě, odejdi a prve se smíř s bratrem svým a sestrou tvou a pak teprve přijď a obětuj dar svůj¹⁸.

Z této výzvy jasně vysvítá nutnost oprostění se od veškerého hněvu, nenávisti, křivd, zlé vůle, aby člověk žil v pokoji se svými bližními, aby urovnal a napravil všechny křivdy a pak takto očištěn může stanout před Bohem s obětí svého srdce.

V podobném duchu se nese také jiná výzva:

Milosrdenství chci a ne oběti, známost Boha víc než zápal, praví Hospodin. K čemu je mi množství vašich obětí? Syt jsem zápalných obětí a krve jejich nejsem žádostiv, ale přestaňte již činití zlé a čiňte dobré¹⁹.

Pozornost se tedy ani v nejmenším neupíná na chléb a víno, jak tomu ej v modlitbách v římském misálu, ale soustředuje se na ryzost člověka. Obětní dary jsou zde tedy pouze a výlučně vyjádřením skutečnosti, že člověk obětuje Bohu sebe sama, že předkládá Bohu své srdce a duši a touží po smíření s Bohem²⁰.

Součástí obětování je ve Farského liturgii také četba příslušného verše určeného právě k obětování. Následuje recitace verše podle příslušného dne. Tento verš je srovnatelný s veršem *Ad offertorium*, jak jej zná římská liturgie před liturgickou reformou²¹. Rovněž následné povznášení kalicha s vínem a chleba představuje prvek římské liturgie²², ačkoliv ve Farského liturgii doznal silného

¹⁷ Srov. *Missale Romanum 1961*, 283; Srov. *Missale Romanum 1970*, 389.

¹⁸ *Bohoslužebná kniha církve československé 1939*, XIII.

¹⁹ *Tamtéž*, XIII.

²⁰ Srov. RUTRLE-TRTÍK, *Vzhůru srdce*, 113.

²¹ Srov. *Missale Romanum 1961*, 246–247.

²² Srov. *Missale Romanum 1961*, 334–342; Srov. *Missale Romanum 1970*, 390–391.

pozměnění a redukce v tom smyslu, že duchovní pozvedá obojí najednou a pronáší pouze jednu modlitbu. Stejně tak odpadávají i jiné modlitby, které tvoří součást římského Offertoria ať už před, nebo po reformě po II. vatikánském koncilu.

1.5 Chvalozpěv a zpřítomnění

Chvalozpěv Farského liturgie odpovídá římské prefaci. Dialog je sice ochuzen o pozdrav „Pán s vámi“, nicméně zbývající dvě výzvy a odpovědi byly zachovány. Po dialogu mezi duchovním a lidem následuje vlastní text chvalozpěvu, který je podobně jako preface římského ritu přizpůsoben konkrétnímu období liturgického roku, svátku či obřadu. Např.:

Děkujeme ti, Bože naší chvály, a oslavujeme tě v našem Pánu Ježíši Kristu. Neboť on odňal smrti její moc a daroval nám nový, nepomíjející život. Proto zpíváme se všemi, kteří ti na věky patří: Svatý, svatý, svatý...²³

Na vlastní text chvalozpěvu navazuje zpěv „Svatý, svatý...“ stejně jako v římském misále²⁴.

Útvar podobný římské prefaci s dialogem a zpěvem „Svatý, svatý...“ je možné nalézt rovněž v pravoslavné liturgii, nicméně text zde zůstává vždy stejný a nemění se podle příslušných liturgických období nebo dnů a navíc se jej kněz modlí oproti římskému ritu tiše²⁵. Nicméně, v každém případě odkazuje tento zpěv na vznešenost a velebnost Boha a znamením účasti na božské liturgii²⁶.

Celkově je tedy možno konstatovat, že ve věci chvalozpěvu vychází Farského liturgie z římskokatolické předlohy, neboť struktura, způsob používání a hlasitý přednes všech částí nejvíce odpovídá právě římské mši a právě preface je zcela charakteristickým a typickým tvarem pro římský ritus²⁷. Ostatně svědčí o tom i proměnlivost chvalozpěvu. Nemodlí se stále týž, ale mění se podle liturgické doby, svátku, potažmo významného dne. Smyslem preface v římském ritu je právě zdůraznění určitého tajemství víry a tím ukázání jeho významu pro církve a pro spásu. Také se tak ukazuje spojitost mezi liturgií a dílem spásy²⁸.

²³ *Bohoslužebná kniha církve československé 2004*, 48.

²⁴ Srov. *Missale Romanum 1961*, 284–285; Srov. *Missale Romanum 1970*, 393–443.

²⁵ Srov. *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 168–169.

²⁶ Srov. J. CZERSKI, *Mistagogiczna interpretacja Liturgii bizantyjskiej*, v: H. J. SOBECZKO, Z. SOLSKI (red.), *Liturgia w świecie widowisk*, 83; Srov. M. Metzger, *Geschichte der Liturgie*, Paderborn 1998, 86; Srov. J. RATZINGER, *Opera omnia. Teologia liturgii*, 124.

²⁷ Srov. H. J. Sobeczko, *Przesłanie posoborowych modlitw eucharystycznych*, v: E. Mateja, R. Pierskała, M. Worbs (red.), *Servitium liturgiae*, Opole 2004, 351.

Na prefaci navazují modlitby kánonu se slovy ustanovení. Římskokatolická církev obklopuje vlastní konsekraci řadou modliteb, v nichž se pamatuje na církev, na biskupy, kněze, věřící; dovolává se při nich přímluvy svatých a modlí se za zesnulé. Pozoruhodnou složkou těchto modliteb je epikleze, protože skrze ni se uskutečňuje velikonoční mysterium vykoupení skrze působení Ducha svatého a velice pozoruhodná je též skutečnost, že v těchto modlitbách jsou vyjádřeny pravdy víry²⁹. Podobně připojuje k vlastní konsekraci modlitby za živé i zemřelé a vzývání Matky Boží a svatých i pravoslavná církev³⁰. Právě modlitby za zemřelé během mše sv. mají veliký význam, ježto zesnulým pomáhají, aby se očistili a mohli dosáhnout patření na Boha³¹. V CČSH se pak jedná spíše o pouhou vzpomínku na zemřelé.

Pokud se jedná o terminologii, stěží lze v CČSH hovořit o konsekrčních slovech, poněvadž chléb a víno tady nabývají povahy „viditelného slova“, nikoliv prvku transsubstanciačního aktu³². Z tohoto důvodu bude příhodnější užívat termínu „ustanovení“. Farského liturgie doprovázela a doprovází slova ustanovení různými modlitbami, které sice nevykazují přímou podobnost s římským mešním kánodem, ale v každém případě se v nich nachází podobnost obsahová, neboť rovněž se v nich hovoří o zemřelých a vzpomíná se na živé. Pochopitelně se v nich nenachází vzývání Matky Boží a svatých. O epiklezi bude pojednáno níže.

Rovněž by bylo záhodno se zmínit, že navzdory některým nejasnostem obsahují konsekrční slova neboli slova ustanovení všechny eucharistické modlitby křesťanského starověku³³. CČSH se tedy tomuto proudu nevymyká, ale naopak do něj zapadá a dosvědčuje tak, z jaké tradice vychází.

1.6 Zbývající části Farského liturgie

Pozdravení pokoje takřka bezprostředně před přijetím večeře Páně odkazuje na římský ritus, kde je pozdravení pokoje zařazeno po modlitbě Páně před zpěv

²⁸ Srov. E. MAZZA, *La celebrazione eucaristica*, Bologna 2003, 267; Srov. A. BERGAMINI, *Chrystus – Świętem Kościoła*, 17.

²⁹ Srov. W. PAŁĘCKI, *Eucharystia w świetle teologii mysteryj i postsynodalnej adhortacji Sacramentum caritatis papeža Benedykta XVI*, „Liturgia Sacra“ 14 (2008) 2, 351; Srov. A. ŻADŁO, *Hermeneutyka tekstów eucharystycznych w kluczu diachronicznym i synchronicznym*, „Liturgia Sacra“ 17 (2011) 1, 5.

³⁰ Srov. J. CZERSKI, *Liturgia Kościołów wschodnich*, 95; Srov. H. PAPROCKI, *Mysterium Eucharystii. Interpretacja genezy liturgii byzantyjskiej*, Kraków 2010, 261.

³¹ Srov. BENEDIKT XVI, *Posynodální apoštolská exhortace „Sacramentum caritatis“*, 2007, 32.

³² Srov. RUTRLE-TRTÍK, *Vzhůru srdce*, 70–71.

³³ Srov. J. STEFAŃSKI, *Modlitwy eucharystyczne w posoborowej reformie liturgicznej*, Gniezno 2002, 177.

„Beránku Boží“. Takto vlastně navazuje na slova Otčenáše, kde modlíci se jediněc říká, že odpouští těm, kteří se provinili proti němu³⁴.

Je pozoruhodné, že původní verze Farského liturgie jakoby příliš nepočítala s účastí věřících na večeři Páně. Nasvědčuje tomu skutečnost, že po účasti duchovního na večeři Páně je předepsáno čištění posvátných nádob, aniž by se hovořilo o přijímání věřících. Večeře Páně věřících je sice popsána ihned po purifikaci, je však předložena spíše podmíněně, tj. uvedena slovy „Koná-li se...“. Pokud se skutečně koná, pak je předřazena čištění bohoslužebného náčiní. Podobnou praxi znal římský ritus před provedením liturgické reformy. Lze v něm totiž rovněž nalézt identický sled úkonů: sv. přijímání kněze, purifikace, případně purifikaci předřazené sv. přijímání věřících³⁵. Proto liturgické hnutí tak naléhavě požadovalo, aby sv. přijímání bylo udělováno během mše³⁶.

Lámání chleba, jehož částička se pouští do kalicha, stejně jako modlitba „Pane, nejsme hodni...“ jednoznačně vychází z římské mše, kde ji podle misálu Pia V. pronášel kněz třikrát před tím, než přijal Nejsvětější svátost, a kde ji pak také třikrát pronášel lid, než přistoupil k sv. přijímání³⁷.

Bylo již uvedeno, že závěrečné obřady sestávají z příslušného verše, modlitby, pozdravu a požehnáním. Tímto sledem připomínají sled římské liturgie, který je jasně i přes některé úpravy oproti římskému misálu a tradici rozpoznatelný.

2. Pravoslavné vlivy

Vedle katolických prvků jsou ve Farského liturgii zastoupeny také prvky pravoslavné. Snad tak vneslo alespoň zčásti do ČČSH právě onen prvek typický pro východní liturgii, a sice odložení všeho pozemského soustředěnost na posvátné dění a na Boha³⁸.

2.1 Zpěv „Blahoslaveno bud’...“

Typickým pravoslavným prvkem ve Farského liturgii byl a stále je počáteční zpěv „Blahoslaveno bud’...“ Zároveň však nelze pominout skutečnost, že znění verše doznalo ve Farského liturgii závažné obměny. Pravoslavný vzor

³⁴ Srov. B. NADOLSKI, *Liturgika IV*, 243.

³⁵ Srov. *Missale Romanum 1961*, 353; Srov. J. WIERUSZ-KOWALSKI, *Mszal niedzielny i świąteczny*, Warszawa 1954, 525–526.

³⁶ Srov. M. WORBS, *Cele i rozwój ruchu liturgicznego*, v: W. J. ŚWIERZAWSKI (red.), *Historia liturgii*, Sandomierz 2012, 153.

³⁷ Srov. *Missale Romanum 1961*, 353; Srov. J. WIERUSZ-KOWALSKI, *Mszal niedzielny i świąteczny*, 526.

³⁸ Srov. J. CZERSKI, *Mistagogiczna interpretacja liturgii św. Jana Chryzostoma w Kościele bizantyjskim*, v: N. WIDOK, *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, Opole 2008, 69.

totiž zní: „Blahoslaveno budiž království Otce i Syna i svatého Ducha nyní i vždycky až na věky věků.“³⁹ Konečně inspiraci pro ně jak ve slovech, tak v melodii našel Dr. Farský právě v liturgii sv. Jana Zlatoústého⁴⁰, nicméně poněkud pozměňuje slova: „Blahoslaveno buď, ó Bože, království Tvé v nás a mezi námi po věky věkův.“⁴¹

Pravoslavná liturgie tak více klade důraz na Boží transcendentnost a vznešenost a rovněž na vznešenost a velebnost Božího království. Farského liturgie naproti tomu klade důraz na Boží království přítomné ve shromáždění věřících. Právě ve shromáždění věřících je pak Boží království přítomno. Ač tedy nepochybně vychází z pravoslavné předlohy, posouvá smysl verše do jiné roviny.

Hned v úvodu Farského liturgie by měl tedy účastník zakusit onu dynamiku, která je tak charakteristická právě pro východní liturgii. Touto dynamikou má být zmobilizován celý člověk se všemi svými mohutnostmi, aby tak opět celý člověk chválil a velebil Boha⁴². Tento rys východní liturgie tedy akcentuje Farský ihned na počátku svého bohoslužebného útvaru.

2.2 Tužby

Tužby – navazující na vstupní verš – opět představují typický prvek pravoslavné liturgie, který Dr. Farský převzal a zapracoval do svého obřadu vytvořeného pro ČČSH. Liturgie Církve československé prosí ve svých tužbách o mír, blaho vlasti, o vytrvalost v duchovní kázni, za prezidenta, patriarchu atp. Liturgie Dr. Karla Farského rozlišuje pět druhů tužeb: za potřeby obecné, tužby o slavnostech církevních, tužby o slavnostech národních, tužby o svatbě za snoubence⁴³. Jako příklad poslouží jedna z tužeb o slavnostech národních:

Aby našemu presidentu popřál ve zdraví a síle šlechetně a osvěceně, vše ku blahu a štěstí, řídití osudy našeho národa a státu, modleme se k Hospodinu!

Jako další příklad může sloužit jednu z tužeb za snoubence:

Aby věčný dárce všeho žití jejich manželství hojným požehnáním provázel, modleme se k Hospodinu!

³⁹ *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 156.

⁴⁰ Srov. RUTRLE-TRTÍK, *Vzhůru srdce*, 62.

⁴¹ *Bohoslužebná kniha církve československé 1939*, IV.

⁴² Srov. J. CZERSKI, *Dynamika słowa w liturgii byzantyjskiej*, v: H.J. SOBECZKO, Z.W. SOLSKI (red.), *Słowo i gest*, 40.

⁴³ Srov. *Bohoslužebná kniha církve československé 1939*, VI–VII.

V pravoslavné liturgii se nachází výzva „V pokoji k Hospodinu modleme se!“⁴⁴. Podobou výzvu obsahuje i Farského liturgie. Rovněž jedna z odpovědí, konkrétně odpověď „Gospodi, pomiluj“, kterou Farský ustanovil pro své tužby, je převzata z pravoslaví. Také charakter samotných proseb je velice podobný. Pro srovnání lze předložit dvě prosby ze svaté liturgie. Jedna se týká světské moci, druhá kněžstva:

Za Československou republiku i jejího presidenta (jméno) a za pomoc ku přemožení všech nepřátel a odpůrců jejích k Hospodinu modleme se. Hospodi, pomiluj.

Za vladyku našeho (jméno), za důstojné kněžstvo, jáhenstvo v Kristu, za veškeré duchovenstvo a lid k Hospodinu modleme se. Hospodi, pomiluj!⁴⁵.

Ačkoliv tužby ve Farského liturgii nejsou z pravoslaví převzaty doslovně, ale jedná se spíše o jejich parafrázi, přesto v nich lze jednoznačně odhalit podobnost právě s východními jekteními liturgie svatého Jana Zlatoústého⁴⁶. Tužby uzavírá modlitba, která, alespoň svou doxologií, odkazuje na pravoslavnou liturgii. V liturgii sv. Jana Zlatoústého totiž nalézáme doxologii:

Neboť tobě náleží všeliká sláva, čest a klanění, Otci i Synu i svatému Duchu, nyní i vždycky až na věky věkův⁴⁷.

Jedná se tedy o další prvek převzatý z východní liturgie do liturgie CČSH.

2.3 Četba z Písma svatého

Dále je třeba věnovat pozornost četbě z Písma sv. v rámci Farského liturgie. Nejprve je třeba se zmínit o modlitbě, již duchovní před četbou z Písma sv. pronáší, neboť tato modlitba velice připomíná modlitbu z liturgie sv. Jana Zlatoústého, kterou se kněz modlí tiše před četbou evangelia a která zní:

Rozsvět v srdcích našich, lidumilný Vládce, nehynoucí světlo božského poznání svého a otevři duševní oči naše k chápání evangelních hlásání tvých, vlož v nás bázeň blahých přikázání tvých, abychom všechny tělesné žádosti potlačivše, duchovní život vedli, myslíce a činíce vše, v čem máš zalíbení; neboť tys světlo duší i těl našich, Kriste,

⁴⁴ *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 156.

⁴⁵ *Tamtéž*, 156–157.

⁴⁶ Srov. O. RUTRLE, *Liturgika 1,2*, 40.

⁴⁷ *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 157.

Bože, a tobě chválu vzdáváme s bezpočátečním Otcem tvým a nejsvětějším a blahým a oživujícím Duchem tvým, nyní i vždycky až na věky věkův. Amen⁴⁸.

Modlitba z Farského liturgie zní:

Rozsvět v srdcích našich, lidumilný Bože, nehynoucí světlo božského poznání svého, bychom v záři svaté pravdy Tvé, jak nám ji Kristus zjevil, učili se také duchem žít a v citech pro ni něžnou láskou účinně planuli⁴⁹.

Modlitba byla ve Farského pojetí sice zkrácená, avšak v pravoslavné i československé formě modlitby se hovoří o světle „božského poznání“, které má Bůh rozlít v srdcích věřících a které má vést k poznání tohoto, co se Bohu líbí a k životu podle tohoto poznání.

O čteních a jejich počtu již byla učiněna zmínka. Bylo uvedeno, že východní liturgie užívá jedno čtení a evangelium. Nicméně až do VII. stol. znala východní liturgie tři čtení, tzn. z proroků, epištoly a evangelií. Právě v VII. stol. byl počet biblických čtení zredukován ze tří na dvě⁵⁰.

Farského liturgie zařazuje před četbu evangelia zpěv blahoslavenství. Tento prvek byl převzat z pravoslavné tradice, jež zařazuje zpěv blahoslavenství (i když nikoliv všech) ještě před čtením z apoštolských listů, kněz se pak během zpěvu modlí příslušné tiché modlitby⁵¹.

Dalším prvkem převzatým z pravoslavné liturgie je dialog před četbou evangelia. Do Farského liturgie sice nebyl převzat doslovně, ale jeho původ je jednoznačný. Nejprve duchovní upozorňuje před evangeliem, že se bude číst slovo Boží, přeje pokoj všem přítomným, ohlašuje, z jakého evangelia se bude předčítat; shromáždění naproti tomu provolává slávu Bohu v Kristu. Všechny tyto elementy lze nalézt také v liturgii sv. Jana Zlatoústého⁵².

V evangeliu podle sepsání sv. Matouše zaznívá v horském kázání výzva:

Přinášíš-li tedy svůj dar k oltáři a tam si vzpomeneš, že tvůj bratr má něco proti tobě, nech tam svůj dar před oltářem a jdi se napřed smířit se svým bratrem, teprve potom přijď a obětuj svůj dar (Mt 5, 23–24).

Těchto slov používá Farského liturgie jako jednu z možných výzev při obětování. V pravoslavné liturgii zaznívají zase před vyznáním víry slova: „Miluj-

⁴⁸ *Tamtéž*, 159.

⁴⁹ *Bohoslužebná kniha církve československé 1939*, X.

⁵⁰ Srov. H. PAPROCKI, *Mysterium Eucharystii. Interpretacja genezy liturgii byzantyjskiej*, 199.

⁵¹ Srov. *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 158 a 193.

⁵² Srov. *tamtéž*, 160.

me druh druhá, abychom jednomyslně vyznávali: Otce i Syna...⁵³ Tím je zdůrazněna důležitost vzájemné sounáležitosti a lásky, aby bylo možné vyznat společnou víru. Stejně se zde dá hovořit o přímých vlivech pravoslavní nebo současných úvah katolického světa, ale jistě lze v tomto bodě spatřit určitou, i když možná vzdálenou podobnost pro pochopení Kristových slov a významu liturgického gesta pozdravení pokoje. Toto gesto se v liturgii objevuje od dob apoštolů⁵⁴.

2.4 Epikleze

O čem by se bylo třeba v souvislosti s pravoslavným prvkem v tomto momentě zmínit, je epikleze v revidované podobě Farského liturgie. Je třeba se o ní zmínit z toho důvodu, že ji nenacházíme před slovy ustanovení jako v Římském misále, ale že je umístěna teprve po nich jako v pravoslavné liturgii. Ovšem spíše by se zde hledalo pouze inspiraci pro umístění než podobnost významu a slov, protože v pravoslavné liturgii se jedná o prosbu posvěcení předložených darů Duchem svatým:

Ještě přinášíme tobě liturgickou tuto a nekrvavou službu i prosíme, modlíme se a snažně žádáme: sešli Ducha svého svatého na nás a na předložené dary⁵⁵.

Ve Farského liturgii se naproti tomu jedná o výlučné naplnění lidského srdce Duchem svatým, jako to konečně odpovídá celému pojetí bohoslužby a smyslu oběti, kterou má být čisté srdce člověka:

Hospodine, Bože náš! Podle Ježíšových slibů jsi o jeruzalémských letnicích seslal učedníkům Páně svého Ducha. Prosíme tě, ať se rozžehne v našich srdcích tentýž svatý oheň tvého Ducha pravdy a sjednotí nás s tebou, Otcem naším věčným v Kristu Ježíši, Pánu našem. Učiň, abychom to už nebyli my, ale on sám v nás a mezi námi⁵⁶.

V epiklezi se také hovoří o sjednocení shromáždění s Bohem. Právě tato jednota vychází z působení Ducha svatého. Tím epikleze v liturgii plní svoji vlastní funkci, ježto se hovoří o působení Ducha svatého a o sjednocení věřících a o posvěcení chleba a vína i účastníků liturgie⁵⁷. Dalším prvkem, jenž vybočuje

⁵³ *Tamtéž*, 166.

⁵⁴ Srov. J. CZERSKI, *Liturgia Kościołów wschodnich*, 87; Srov. E. MATEJA, *Funkcja zachęty i poučení*, v: A. ŻADŁO, *Liturgia w podstawowych formach wyrazu*, 157.

⁵⁵ *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 173.

⁵⁶ *Bohoslužebná kniha církve československé husitské 2006*, 55.

⁵⁷ Srov. E. MAZZA, *La celebrazione eucaristica*, 276–277; Srov. J. CZERSKI, *Mistagogiczna interpretacja Liturgii bizantyjskiej*, v: H.J. SOBECZKO, Z. SOLSKI (red.), *Liturgia w świecie*

ve Farského liturgii z obvyklého rámce římského misálu, je fakt, že modlitby po slovech ustanovení vynechávají doxologii *Per ipsum* a přecházejí plynule do modlitby Otčenáš. Podobně je tomu rovněž v pravoslaví:

A učiň nás hodny, Vládcе, abychom s důvěrou neodsouzeně směli vzývati tebe, nebeského Boha Otce a říkati: Otče náš...⁵⁸

CČSH husitská používá modlitbu Otče náš s doxologií „Neboť tvé je království i moc i sláva navěky“, se kterou se setkáváme již ve spisech křesťanského starověku a kterou přebraly všechny východní rity⁵⁹.

2.5 Svaté přijímání

Také pravoslavná liturgie zná úkon lámání chleba, jenž symbolizuje Kristovo utrpení a smrt⁶⁰. V CČSH doprovází duchovní lámání chleba verši o chlebu, jenž se dává, přijímá a neubývá ho. Tato slova nacházejí svou inspiraci v pravoslaví:

Drobí a rozděluje se Beránek Boží, jenž se drobí a nedělí, povždy se požívá a nikdy neubývá, ale přijímající posvěcuje⁶¹.

Pokud se večere Páně věřících týče, jak ji předkládá Farského liturgie, zvyk zpívat před sv. přijímání zpěv „Požehnaný, jenž přichází...“ vychází z pravoslavné bohoslužby. Podobně slova při purifikaci „Hle dotekl...“ nacházejí svou inspiraci v pravoslaví⁶².

3. Protestantké vlivy

Jak již bylo uvedeno výše, paralely mezi liturgií CČSH a protestantskou tradicí zůstávají jen ojedinělé. V obou případech, tj. jak u starší, tak u novější verze Farského liturgie, začíná liturgický děj pozdravem doprovázeným znamením kříže. Po nahlédnutí do evangelických bohoslužebných knih lze říci, že je tento způsob zahajování bohoslužby vlastní právě evangelické boho-

widowski, 84; Srov. K. MATWIEJUK, *Liturgie wschodnie*, v: W. J. ŚWIERZAWSKI (red.), *Historia liturgii*, 93.

⁵⁸ *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 180.

⁵⁹ Srov. B. NADOLSKI, *Liturgika IV*, 242; Srov. J. CZERSKI, *Liturgia Kościołów wschodnich*, 99.

⁶⁰ Srov. J. CZERSKI, *Mistagogiczna interpretacja liturgii św. Jana Chryzostoma w Kościele bizantyjskim*, v: N. WIDOK, *Czasy Jana Chryzostoma i jego pasterska pedagogia*, Opole 2008, 74.

⁶¹ *Lidový sborník modliteb a bohoslužebných zpěvů pravoslavné církve*, 182.

⁶² Srov. *tamtéž*, 183–184.

službě, pro níž je charakteristické zahajovat bohoslužby příhodným biblickým veršem⁶³.

CČSH přikládá velikou váhu kázání a že právě kázání v rámci liturgie představuje vedle zpřítomnění jeden ze dvou vrcholů celého liturgického jednání. V této skutečnosti lze zcela zřetelně rozpoznat vliv protestantismu, neboť právě protestantské prostředí přikládá kázání skutečně zásadní význam⁶⁴.

S proudem protestantské reformace se CČSH shoduje také v tom, že nepřejímá obětní charakter, který tolik posílil Tridentský koncil. CČSH v tomto bodě pojí s protestantskou reformací také velice silně akcentovaný rozměr hostiny⁶⁵.

Bylo řečeno, že obřady CČSH vycházejí především z římské liturgie. Ačkoliv CČSH značně pozměnila podobu římských obřadů, přesto lze jak v liturgii Farského, tak také ve svátostných a mimosvátostných obřadech vyzorovat vliv katolické církve na bohoslužbu CČSH. Farského liturgie jasně vykazuje strukturu katolické mše, která se podobně jako Farského liturgie dělí na bohoslužbu slova a bohoslužbu oběti. Přípravné modlitby, úkon kajícínosti, uspořádání čtení, antifony, chvalozpěvy, ostatně i sám kánon a zpřítomnění odkazují v mnohém na Římský misál, jak bylo doloženo na příslušných místech. Pochopitelně není možné popřít, že na tuto strukturu a mezi uvedené prvky byly vsunuty četné prvky z pravoslaví. Především se jedná o vstupní zpěv, dále o jektenie, které jsou typickým znakem východních obřadů, dále výše uvedené verše a modlitby. Všechny tyto prvky dokládají nezanedbatelný podíl pravoslavné liturgie na utváření liturgie Farského. Samozřejmě také mezi pravoslavím a katolicismem existují četné shody, a proto někdy dochází k prolínání vlivů. Paralely s protestantskou tradicí zůstávají jen ojedinělé.

Influence of Other Christian Religions' Tradition on the Liturgy of Dr. Karel Farský

Summary

Shortly after the formation of Czechoslovakia in 1918, a national church originated in the young country. This church officially separated from Rome in 1920 and adopted the name of Czechoslovak Hussite Church. From the very be-

⁶³ Srov. *Knihy modliteb a služebností českobratrské církve evangelické*, 126; Srov. *Agenda církve českobratrské evangelické I*, 31.

⁶⁴ Srov. M. MATYÁŠ, *Nad naši liturgii/1*, ČZ 35/1972.

⁶⁵ Srov. A. NOSSOL, *Ekumeniczny wymiar realnej obecności Chrystusa w Eucharystii*, v: M. WORBS (red.), *Misterium Eucharystii*, Opole 2005, 25.

ginning of its existence, this Church viewed the liturgy as its fundamental and essential manifestation created for the Church by its founder, Dr. Farský. Farský's liturgy does not represent a so-far unheard-of liturgical form; on the contrary, it is based on the already existing models, i.e. on the already existing and proven liturgical traditions.

In Farský's liturgy, the influence of the Catholic Church on the celebration of the Czechoslovak Hussite Church may be detected. Farský's liturgy clearly displays the structure of a catholic mass which is, similarly to Farský's liturgy, divided into the celebration of the word and celebration of the holy sacrifice. Preparatory prayers, act of repentance, organization of the reading, antiphons, hymns and the canon itself and the presentation refer to the Roman missal in many aspects. Naturally, it cannot be denied that many elements of the Orthodox Church were added to this structure and inserted into the above-mentioned catholic elements. It is mainly the introductory greetings, ektenias (litanies) which are the typical sign of the orthodox ceremonies and also the relevant verses and prayers. The parallels to the Protestant tradition are only scarce.